

Роман ЛАВРЕЦЬКИЙ

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКО-БІЛЬШОВИЦЬКА ВІЙНА 1920 РОКУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЯХ

Проаналізовано національно-визвольні змагання українського народу 1917 – 1921 рр., зокрема, охарактеризована українсько-польсько-більшовицька війна 1920 р. в оцінці сучасних українських та польських істориків.

Ключові слова: історіографія, політична історія, Варшавський договір.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. спостерігається якісно новий етап у розвитку української історіографії: розпочався процес “націоналізації” історії, домінуючою стала парадигма, заснована на схемі М. Грушевського. Українські історики з ентузіазмом взялися за наповнення національної моделі історії новим фактичним матеріалом і його патріотичними інтерпретаціями¹.

Невід’ємною складовою історіографічного процесу двох останніх десятиріч було дослідження національно-визвольних змагань українського народу в 1917–1921 рр. При цьому, основну увагу дослідники зосереджували на діяльності українських урядів і політичній історії революції². У контексті дослідження політичної історії відбувалося становлення військової історії як окремої галузі історичних знань, з’явилися наукові осередки та наукові школи з вивчення історії воєн, військового будівництва та військового мистецтва доби української революції.

Надзвичайно популярною темою військової історії була українсько-польсько-більшовицька війна 1920 р. (далі – війна 1920 р.). У розкритті означеної теми в історичній науці створено кілька концептуальних підходів, визначених національними та ідеологічними парадигмами того чи іншого історіографічного середовища: 1) розгляд радянськими вченими участі Червоної Армії у боротьбі проти “петлюрівців та білополяків” в контексті становлення радянської влади на Україні; 2) вивчення історії збройної боротьби військ УНР проти більшовиків в українській діаспорній історіографії, біографістиці та мемуаристиці; 3) дослідження історії польсько-радянського протистояння в польській науці (з 20-х рр. ХХ ст. і до сьогодення) та участі у війні 1920 р. союзників Польщі – Армії УНР; 4) аналіз вітчизняною історіографією основних причин війни, ходу воєнних дій та історичних постатей з українського самостійницького та польського таборів. Окремо можна розглядати також оцінки російських істориків (як діаспорних, так і сучасних), західноєвропейських, єврейських, американських та ін.

З огляду на досить розлогу історіографію даної теми, автор статті сконцентрував увагу на розгляді, передусім, військового компонента кампанії 1920 р. в оцінках сучасних українських та польських істориків (з початку 90-х рр. ХХ ст.

до 2008 р.). Оскільки вивчення військової історії війни 1920 р. неможливе без розкриття її політичного підґрунтя, автор частково поєднує ці два важливі аспекти. Конкретизуючи тему, зупинимося на таких основних моментах: 1) оцінка Варшавського договору та військової конвенції 1920 р. в українській та польській історіографії; 2) управління, структура, чисельність польської та української армій; 3) хід воєнних дій кампанії 1920 р.; 4) причини поразки Армії УНР; 5) постаті Головного Отамана та чільних українських офіцерів у боротьбі за незалежність УНР у 1920 р.

Незважаючи на те, що з початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні написано десятки докторських та кандидатських дисертацій, опубліковано значну кількість монографій, статей, збірників документів, проведено десятки наукових конференцій, присвячених добі української революції, питання військового будівництва, хід воєнних дій в 1920 р. досліджувався у вітчизняній історіографії переважно дотично³. Українські науковці зосередили основну увагу на політичних аспектах Варшавської угоди та наступної військової кампанії, або висвітлювали діяльність С. Петлюри та високопоставлених українських політиків і офіцерів. Наприклад, член-кореспондент НАНу України Валерій Солдатенко влучно зауважив, що “похід поляків в Україну, їх відступ з Києва всі історики передають дуже стисло, якимось скоромовкою, практично не аналізуючи військових операцій, а згадуючи лише основні дати – переходу з рук в руки тих чи інших населених пунктів. Не видно і ролі в подіях українських військових частин”⁴. Пояснення цієї ситуації досить банальне. На етапі відродження незалежності українські вчені зосередилися на аналізі того історичного матеріалу, який залишили нам попередники. Передусім, їх цікавили спогади учасників війни 1920 р. та досить різнопланові діаспорні дослідження 20-х–80-х рр. ХХ ст.⁵ Слід додати, що низка наукових публікацій радянських істориків, спогадів радянських командирів, незважаючи на їх ідеологічну тенденційність і певні замовчування, містять цінний фактологічний матеріал, який варто використовувати для вивчення воєнних дій кампанії 1920 р.⁶. З огляду на це, українські дослідники не вважали за потрібне звертатися до, задавалось би, “розкритої” радянською історіографією теми.

Ще у другій половині 90-х рр. ХХ ст. у багатьох монографіях, статтях і, навіть, підручниках з історії для старшокласників можна було зустріти неоднозначні оцінки постаті Головного Отамана та польсько-українського союзу 1920 р. Наприклад, автор шкільного підручника для десятого класу Станіслав Кульчицький доводив, що “участь військ УНР на стороні Польщі проти РСФРР та УСРР була актом відчаю... С. Петлюра відмовлявся від ідеї соборності українських земель і визнав цілковиту залежність від Польщі”⁷.

Своєрідним поштовхом до подолання догм і міфів навколо особи С. Петлюри та визначення його ролі у війні 1920 р. стало проведення в 1999 р. наукових конференцій, присвячених 120-й річниці від дня народження Головного Отамана, та публікації їх матеріалів у декількох збірниках, а також вихід у світ монографії та збірки документів, укладених професором В. Сергійчуком⁸.

Досить критично аналізує постать С. Петлюри харківський історик В. Савченко⁹. У науково-популярній формі він доводить слабкість влади лідера Директорії, відсутність у Армії УНР шансів на успіх, особливо після польсько-радянського перемир'я від 18 жовтня 1920 р. У цьому В. Савченко частково звинувачує

Ю. Пілсудського, який “хотів перетворити Петлюру на вічного прохача набоїв, чобіт, повноважень, тримати його в “полі зору”, боячись, що українська армія із союзника Польщі коли-небудь перетвориться на її головного ворога”¹⁰. Ряд малознаних епізодів з військово-політичної діяльності С. Петлюри та авторських оцінок запропонував у своїй монографії Борис Дорошенко-Товмацький¹¹. На загал, упродовж останніх п’ятнадцяти років в українській історіографії відбулося кардинальне переосмислення ролі С. Петлюри в українській революції, чому, до речі, значно сприяла багаторічна “петлюріана”.

Якщо проаналізувати українські підручники та узагальнюючі монографії з історії України ХХ ст. останніх десятиріч, впадає у вічі досить лояльне ставлення більшості українських істориків до Варшавської угоди та українсько-польського союзу¹². Так, наприклад, Володимир Литвин, підсумовуючи досягнення української історіографії, стверджує, що цей союз був “єдиним для українців шансом продовжити боротьбу за українську державність”, але “з багатьох причин від самого початку був приречений на поразку, проте дозволив ще на рік продовжити історію УНР”¹³.

Військові аспекти кампанії 1920 р. стали самостійним об’єктом наукового дослідження лише в середині 90-х рр. ХХ ст., коли в Україні відбулося зародження наукових шкіл з вивчення військової історії у Києві та Львові. Тоді ж з’явилися перші серйозні публікації у спеціально започаткованих збірниках і періодичних виданнях “*Військо України*”, “*Воєнна Історія*”, “*Військово-Науковий Вісник*” та “*Держава і Армія*”. Приблизно в цей же час з’явилися перші нариси з історії армії Директорії УНР¹⁴.

Першою цінною науковою розвідкою про похід 1920 р. в період незалежності стала брошура львівських істориків Богдана Гудя та Віктора Голубка¹⁵. У даному дослідженні, а згодом і у низці статей, присвячених війні 1920 р.¹⁶, львівські науковці на високому аналітичному рівні стисло представили основні елементи Варшавської угоди та оглядово події подальшої “Київської виправи”, розставили акценти у багатьох дискусійних питаннях. Автори брошури найголовнішим результатом укладених у квітні 1920 р. договорів вважають те, що “і Польща, і Україна прийшли до усвідомлення необхідності стратегічного партнерства задля забезпечення своєї незалежності”¹⁷.

Важливим внеском у розвиток військової біографістики та вивчення історії війни 1920 р. стало колективне видання 1995 р., присвячене генералітету визвольних змагань першої половини ХХ ст.¹⁸. Енергійні адепти військово-історичних студій Микола Литвин, Кім Науменко та Олександр Колянчук представили громадськості низку малознаних до того біограм генералів УНР, частина з яких брала безпосередню участь у війні з більшовиками. В наступні роки значним внеском у висвітлення історії формування офіцерського корпусу УНР став ґрунтовний доробок Ярослава Тинченка¹⁹ та Віктора Голубка²⁰.

На переважно діаспорній і радянській науковій літературі були засновані двотомна монографія Василя Вериги про визвольні змагання на Україні в 1914–1923 рр.²¹ та його ж монографія про Листопадовий рейд²². Дотримуючись “державницької” позиції прем’єра УНР Ісаака Мазепи, автор доводить, що “поляки у своїй зарозумілості не оцінили заслуг українців у цьому поході (на Київ – Р.Л.) й поводитися не як союзники, а як окупанти, чим настроювали проти себе

населення і давали зброю большевицькій пропаганді. ... Поляки завели суворий окупаційний режим, усували українців з адміністративних посад і на їх місце призначали поляків, забирали й вивозили до Польщі різне майно...²²³. Приблизно такі ж оцінки висловлює львівський “історик-модерніст”, професор Ярослав Грицак: “Як тільки польські війська опинилися на Правобережжі, то замість помагати уряду УНР творити обіцяні дивізії польська військова адміністрація кинулася грабувати майно і вивозити його до Польщі. Політика реквізицій змусила ще раз піднятися українське селянство, на цей раз проти нових окупантів”²²⁴.

Одними з кращих наукових розвідок про діяльність С. Петлюри та анти-більшовицьку військову кампанію 1920 р. є монографії військового історика Сергія Литвина²⁵. Йому також належить низка історіографічних статей, присвячених війні 1920 р. та постаті Головного Отамана²⁶. Дослідження С. Литвина базуються на вагомій джерельній основі, проте інтерпретації подій та оцінки мотивів дій С. Петлюри явно ідеалізують його постать.

Оцінюючи причини, які спонукали С. Петлюру до підписання Варшавського договору, С. Литвин робить висновок, що на цей крок його підштовхнули більшовицька загроза, байдужість Антанти та непереборне бажання продовжити збройну боротьбу проти більшовиків. Поза тим, у союзницьких українсько-польських відносинах проглядався двосторонній прагматизм²⁷. На підтвердження того, що поляки тиснули на українську делегацію під час переговорів, відомий львівський знавець історії Польщі та історіографії, професор Леонід Зашкільняк наводить цікавий факт: “коли С. Петлюра не погодився на польські умови, то його разом з міністрами заарештували й протримали 24 години”²⁸.

На думку С. Литвина, який досить критично оцінює інтерпретацію Варшавського договору знаного представника “старшої генерації” українських істориків Валерія Солдатенка²⁹, “маємо підстави говорити про вимушений союз, тимчасовий компроміс для боротьби проти сили, що окупувала Україну і загрожувала Польщі, а не про намагання Петлюри відновити “особисту владу”³⁰. Для більшої об’єктивності, як контраргумент, процитуємо думку професора В. Солдатенка про події в УНР у 1919–1920 рр: “З історії добре відомо, що нерідко продовження військової боротьби пояснюється не стільки надією на перемогу, з наступною реалізацією первісних програмних задумів, скільки безвихідністю становища, прагненням до самозбереження в єдино можливий спосіб, оскільки альтернативні варіанти виявилися на той час вичерпаними”³¹.

Найважливіший наслідок війни 1920 р. С. Литвин вбачає в тому, що “українсько-польський спротив зупинив запланований більшовицький похід на Польщу, Румунію та Чехословаччину. ... Завдяки тому, що більшовики були ослаблені війною з УНР та повстаннями в Україні, Польща тоді також змогла закріпити свою державність”³². Основною заслугою боротьби військ УНР у 1920 р., вважає львівський історик Микола Гетьманчук, стала неможливість ігнорування волі українського народу до державності, тому більшовики змушені були утворити формально незалежну Радянську Україну³³.

Дві цікаві наукові розвідки про полонених та інтернованих вояків-українців у польських таборах, з числа яких відбувалося формування Армії УНР, опублікував Ігор Срібняк³⁴. Він, зокрема, підкреслює, що велике значення у формуванні відділів Армії

УНР у Польщі мав приїзд Військової місії на чолі з генералом В. Зелинським, заходами якого розпочато творення 6-ї Січової дивізії. “У цей час полонені та інтерновані українці, які перебували у таборах Польщі, були фактично єдиним джерелом поповнення Дієвої армії”³⁵. У контексті вивчення внеску українських інтернованих і полонених вояків у поповнення військових формацій УНР досить інформативними є монографії вже згаданого українського історика з Польщі Олександра Колянчука³⁶, Миколи Павленка³⁷ та польського українознавця Збігнева Карпуса³⁸.

Характерним явищем української історіографії початку ХХІ ст. стала поява молодого покоління науковців, чиї дисертації були захищені за спеціальністю “військова історія”. У руслі висвітлення подій буремного 1920 р., військового будівництва періоду Директорії УНР будуть корисними висновки та узагальнення кандидатських дисертацій Леоніда Кривизюка³⁹, Павла Слюсаренка⁴⁰, Тетяни Плазової⁴¹, Жанни Мини⁴², Андрія Харука⁴³, Сергія Варгатюка⁴⁴ та ін. Так, зокрема, Л. Кривизюк аргументовано підсумував, що “вишкільно-виховна робота в українській армії 1919–1920 рр. дала позитивні результати. Попри важкі поразки від переважаючих сил противника, моральний стан армії був збережений. Вона продовжувала боротьбу і воліла разом з урядом вийти в еміграцію, ніж капітулювати”⁴⁵.

Кандидатська дисертація П. Слюсаренка узагальнила результати проведених ним досліджень з історії реформування та участі Армії УНР у військовій кампанії 1920 р., які були опубліковані у низці статей⁴⁶. Автор детально дослідив процес формування структур військового керівництва Армії УНР нового зразка: Вищої Військової Ради, Військового Міністерства, Генеральної інспекції, штабів дієвої армії. Він, зокрема, підкреслює, що “створені органи вищого військового керівництва були спроможні забезпечити бойову діяльність кількасоттисячної армії”⁴⁷. Визначальними причинами, які призвели до поразки Армії УНР, на думку автора, були цілковита воєнно-економічна залежність від Польської республіки і явна незацікавленість її уряду у зміцненні української армії. Вони унеможливили її самостійну бойову діяльність після перемир’я між ПР і РСФРР і призвели до інтернування⁴⁸.

У питанні військового будівництва в 1920 р. цінними є висновки М. Рудя⁴⁹ та Ж. Мини. Остання підкреслює, що “заходи, проведені урядом УНР та військовим міністерством у березні–квітні 1920 р., удосконалили українську армію за європейським зразком та зробили її більш боєздатною. ... Проте вжиті заходи носили переважно перспективний характер, що не дозволяло втілити їх в життя комплексно”⁵⁰.

Зосередивши значну увагу на розкритті ходу воєнних операцій Армії УНР у листопаді 1920 р., Т. Плазова зробила висновок, що “... її командування стало більшу увагу звертати на продовження боротьби партизанськими методами, свідченням чого були пропозиції повторити досвід зимового походу, а також поодинокі спроби окремих регулярних частин прорватися в тил ворога і розгорнути там бойові дії”⁵¹.

Досить оригінальний погляд на взаємини між Головним Отаманом і вищим військовим керівництвом УНР у період війни 1920 р. запропонував київський історик Михайло Ковальчук⁵². Спираючись на віднайдені архівні матеріали, він

доводить, що серед керівництва Армії УНР в 1920–1921 рр. існувала опозиція С. Петлюрі, яку очолював генерал М. Омелянович-Павленко. Діяльність військової опозиції зводилася до спроб методами політичних інтриг усунути від влади отамана С. Петлюру і встановити режим військової диктатури. Проте опозиція не знайшла широкої підтримки серед старшин і вояків.

Паралельно з 90-х рр. ХХ ст. з українськими істориками активно співпрацювали польські колеги, які ще з 20-х рр. ХХ ст. мали багату неперервну традицію дослідження історії польсько-українського союзу та спільної військової кампанії 1920 р. Наукове вивчення війни 1920 р. у польській історіографії в радянський період мало значно тонше ідеологічне нашарування, тому історіографічний процес пострадянського періоду відбувався у тісному взаємозв'язку з попередніми досягненнями: накопиченим фактичним матеріалом та, навіть, розробленими інтерпретаціями й концепціями. Достатньо згадати прізвища знаних польських дослідників (у тому числі і діаспорних), чії монографії та статті у 60–80-х рр. ХХ ст. стали фундаментом для розвитку польської історіографії означеної теми наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.: Тадеуш Кутшеба, Пьотр Вандич, Алексій Деруга, Артур Леїнванд, Корнель Кшечунович, Юзеф Левандовський, Генрик Яблонський, Адольф Юзвенко, Сергіуш Мікулич, Вероніка Густинська, Тадеуш Домбковський та ін.⁵³ Оцінки польсько-українського союзу 1920 р. до 90-х рр. будувалися в контексті довоєнної схеми: союзника Польщі – Петлюру і сили, що його підтримували, найчастіше характеризували як політичних банкрутів⁵⁴. Незважаючи на досить розлогу історіографію війни 1920 р., навіть у першій половині 90-х рр. ХХ ст., польські вчені визнавали односторонність висвітлення політичних та військових аспектів польсько-українських взаємин. Причину цього явища вони вбачали у труднощах доступу до українських архівів⁵⁵.

Демократизація наукового життя в Польщі в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст., ліквідація цензури, виникнення незалежної України, в існуванні якої були зацікавлені більшість польських політичних сил, сприяли перегляду історії польсько-українських взаємин, пошуку компонентів, які б аргументували необхідність стратегічного партнерства між двома державами. В нових політичних реаліях польська історіографія переглянула історію польсько-українських взаємин 1920 р., ввела у науковий обіг нові джерела, запропонувала нові інтерпретації. Ліквідації стереотипів взаємного поборювання та виробленню компромісних інтерпретацій подій 1920 р. сприяли спільні міжнародні симпозиуми та конференції польських і українських вчених, публікація низки статей у декількох збірниках *“Варшавські українознавчі записки”*, спеціальному тематичному збірнику *“Польща і Україна. Союз 1920 року і його наступність”*⁵⁶ та ін.⁵⁷ Як зазначив у передмові до другого номера *“Варшавських українознавчих записок”* його редактор, завідувач кафедрою україністики Варшавського університету Стефан Козак *“польсько-український союз створив (хоча не реалізував) для обох народів вимріяну поколіннями ситуацію – укладення рівноправних і добросусідських відносин, і тим самим утворення сфери безпеки та співпраці в нашому регіоні”*⁵⁸.

Польські історики, солідарні з українськими колегами в оцінках суспільного резонансу Варшавської угоди, розглядають його, передусім, як союз двох близьких за поглядами та життєвим шляхом харизматичних лідерів, чії дії не були схвально

оцінені ні впливовими політичними колами, ні суспільством загалом. Зокрема, детальний історіографічний аналіз оцінок причин і наслідків союзу Пілсудського-Петлюри до середини 90-х рр. здійснив Євгеніуш Коко⁵⁹.

Ґрунтовну науково-публіцистичну розвідку про події війни 1920 р. підготував колишній політв'язень, відомий публіцист і журналіст Богдан Скарадзінський⁶⁰. Учений на основі багатой польської історіографії (без залучення неопублікованих джерел), здійснив детальний аналіз політичних позицій і намірів польського уряду та верхівки УНР напередодні та під час укладення Варшавського договору, співвідношення збройних сил воюючих сторін, статистику втрат, хід і тактику воєнних дій, показав вплив повстанського чинника в поході на Київ, висвітлив реакцію місцевого населення на прихід поляків, ставлення країн Антанти та польського суспільства до кампанії 1920 р. та ін. Особливо цінним у його праці є досить детальний опис ходу воєнних операцій на всій лінії фронту та військового будівництва в Польщі в період наступу Червоної Армії. На загал, дану розвідку можна вважати осучасненою хронікою подій військової кампанії 1920 р., натомість її недоліком є маргінальне висвітлення участі Армії УНР у військових діях. Прогалину у дослідженнях Б. Скарадзінського в першій половині 90-х рр. вдало заповнили монографії трьох польських істориків з різних регіонів Польщі: Антонія Чубінського⁶¹, Тадеуша Кшонстека⁶² та Мірослава Борути⁶³.

Потужний центр з вивчення військової історії Польщі та України вже друге десятиріччя функціонує у Торунському університеті ім. Миколая Коперника. Детальному аналізу польсько-української військової співпраці в 1920 р., історії українських мілітарних формацій на завершальному етапі революції 1917–1921 рр., дослідженню радянської окупаційної політики в Галичині присвячено вже згадуваний збірник *“Польща і Україна. Союз 1920 року і його наступність”* та декілька монографій торунських учених Збігнева Карпуса⁶⁴, Мацея Кротофіля⁶⁵ і Мацея Клімецького⁶⁶.

Молода генерація польських учених поступово відходить від консервативної думки старшого покоління істориків, які підкреслювали символічне значення участі Армії УНР у війні 1920 р. Підсумовуючи свою докторську дисертацію, Яцек Легець наголошує, що *“вся українська армія займала відрізок, який могла обороняти одна добра польська дивізія, але власне цієї дивізії могло Полякам не вистачити під Варшавою. Отже, війна 1920 року була війною польсько-українсько-більшовицькою не лише формально, але і фактично”*⁶⁷.

У пошуках причини політичної поразки *“Київської виправи”*, Мечислав Вжосек та Я. Легець дійшли висновку, що вона була, передусім, результатом військових невдач. Вони, натомість, виникли через легковажність супротивника, надмірну віру в результативність сили вогню в позиційній війні та недооцінку значення маневру в боях на широких просторах України⁶⁸.

Чисельність Армії УНР у середині червня 1920 р. польські історики оцінюють у 20 тис. вояків, з них 10 тис. на передовій. Тобто, порівняно з початком травня вона зросла вдвічі. *“Не було це мало, зваживши на важкі умови розбудови армії і брак часу. Проте і польські, і українські надії ... були значно більшими”*⁶⁹. В оцінках кількості українських військових, задіяних у воєнній кампанії 1920 р., з Яцеком Легецем солідаризується автор однієї з кращих польських монографій про

петлюрівців, науковий працівник Ягайлонського університету Ян Яцек Бруський⁷⁰. На думку автора, українським союзникам не вдалося провести заплановану масову мобілізацію на Україні не через зволікання з дозволом на неї з боку польського командування, а через обмежені ресурси та технічні можливості польської сторони. Дискутуючи з українськими вченими Миколою Литвином та Кімом Науменко⁷¹, Ян Яцек Бруський доводить, що воякам розформованих частин УГА польське командування дало можливість вступу до наддніпрянських частин, але більшість з них цю пропозицію відхилили. Крім того, польське військове керівництво на місцях не сприймало або ігнорувало позицію Ю. Пілсудського щодо створення нових українських частин. “Часто в парі з цим йшло легковаження українського союзника та переоцінка власних сил, яких здавалось би вистачить для здобуття воєнного успіху. Тут, передусім, треба шукати джерела занедбань, які вплинули на фатальні у наслідках запізнення в організації Армії УНР”⁷².

У польській історіографії помітне місце займають студії, присвячені постаті Юзефа Пілсудського, відомих польських генералів II Речі Посполитої, учасників війни 1920 р., а також взаєминам між маршалом і С. Петлюрою⁷³.

Яцек Легець явно підкреслює психологічні мотиви, якими керувались українські вояки після відступу в Східну Галичину. Так, наприклад, він зауважує, що “від початку серпня 1920 р. Армія УНР переживала виразну моральну кризу... Треба було відступати перед ворогом, якого недавно побито, а неприємні новини з північного відрізка польсько-більшовицького фронту, щораз сильніше наближали перспективу укладення Польщею компромісного миру з Радянською Росією. Українських вояків мучило питання: чиїм коштом дійде до цього компромісу і що станеться з їх армією в разі укладення миру”⁷⁴.

Кардинально протилежні оцінки боєздатності Армії УНР, зокрема її морального стану, висловив Роберт Потоцький⁷⁵. У монографії його авторства, поряд з детальним аналізом ходу бойових дій на українсько-польсько-радянському фронті, зустрічаємо достатньо виважені висновки. Історик вважає, що між квітнем і жовтнем 1920 р. українська армія вірно дотримувалась союзу, а під час перебування у Малопольщі не піддалася деморалізації та ворожій пропаганді. Впродовж усього цього періоду, незважаючи на величезні кадрові проблеми та проблеми з постачанням, вона становила одну-дві повноцінні польські дивізії. Український солдат, свідомий своєї місії та загартований у бою, воював взірцево.

Таким чином, у сьогоденні українськими та польськими вченими здійснено різносторонній аналіз українсько-польсько-більшовицької війни 1920 р., напрацьовано значний масив фактологічного матеріалу, до наукового обігу залучено малознані архівні документи. Проте як українські, так і польські вчені у своїх дослідженнях переважно “трішать” схильністю до описовості у викладі фактів, в оцінках навіть найголовніших подій та явищ зустрічаються кардинально протилежні погляди, національно-державна ідея часто домінує над історичною об’єктивністю. Щабель вивчення даної теми в польській історіографії дещо вищий, ніж в українській, причиною цього явища є відносна “молодість” української військової історіографії та загальна тенденція до пріоритетного вивчення політичної історії України. Крім того, українська наука ще не вийшла на рівень достатньо серйозних військово-історичних досліджень зарубіжних країн, зокрема, Польщі та Росії. Це негативно впливає

на процес осучаснення української військової історіографії. В цьому контексті можна погодитися з думкою професора Леоніда Зашкільняка, що “національна історіографія, яка неспроможна створити власної візії навколишнього світу, не може обслуговувати інтелектуальні потреби власного народу”⁷⁶.

- ¹ *Зашкільняк Л.* Теоретичні проблеми історії та методологічні новації в сучасній українській історіографії // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / Упорядник Олексій Сухий. – Львів: 2004. – С. 41.
- ² *Павлишин О.* Історіографія української революції 1917–1921 рр. // Українська історіографія ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. Колективна монографія за редакцією Леоніда Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – С. 168–169.
- ³ *Радченко Л. О.* Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 рр. – Х., 1996. – 120 с.; *Кондратюк В. О., Буравченкова С. Б.* Українська революція: здобутки і втрати в державотворчих змаганнях (1917–1920 рр.). Навч. посібник. – К., 1998. – 280 с.; Українська революція і державність. Науково-бібліографічне видання. – К., 2001. – 816 с.; *Капелюшний В. П.* Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). – К., 2003. – 608 с.; *Солдатенко В. Ф.* Новітні видання і дослідження з історії Української революції // Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст. Зб. наук. праць присвячених пам’яті академіка НАН України Ю. Ю. Кондуфора. – К., 2004. – Т. 1. – С. 237–305; *Його ж.* Доба української революції (1917–1920 рр.) у новітній історіографії // Гілея. Науковий вісник. Філософія. Історія. Політологія. – 2005. – № 1. – С. 87–151; № 2. – С. 68–103; № 3. – С. 50–72; *Його ж.* Новітні тенденції й актуальні проблеми історіографічного освоєння процесів революційної доби 1917–1920 рр. в Україні // Укр. іст. журнал. – 2008. – № 1 (478). – С. 75–88; Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття: Міжнар. наук.-теор. конференція 20–21 листопада 2007 р.: Наук. дослідж. / Голов. ред. В. М. Литвин. – К.: 2008. – 572 с.; та ін.
- ⁴ *Солдатенков В. Ф.* Українська революція: концепція та історіографія (1918–1929 рр.). – К., 1999. – С. 380.
- ⁵ *Андрієвський В. Й.* З минулого (від Гетьмана до Директорії): У 2-х ч. – Берлін: Укр. Слово, 1923. – Ч. 1. – 263 с.; Ч. 2. – 308 с.; *Безручко М.* Оборона Замостя 6-ю Січовою Стрілецькою дивізією Армії УНР у 1920 р. – Торонто, 1956. – 32 с.; *Брик О.* Тернистий шлях Українського уряду (1918–1921). – Вінніпег, 1969. – 152 с.; Варшавський договір між поляками й Петлюрою. – Лондон, 1982. – 41 с.; *Волицький В.* На Львів і Київ: Воєнні спогади 1918–1920. – Торонто; Онтаріо: Гомін України, 1963. – 239 с.; *Галага М.* З моїх споминів: У 3-х ч. – Львів: Червона Калина, 1930. – (196+174+298) с.; *Герчанівський Д.* Вигнати окупанта. – Детройт: 1969. – 154 с.; *Григорійв Н.* Українська боротьба за державу в роках 1917–1920. Чому українці не вдержали своєї держави. – Скрантон, 1934. – 47 с.; *Долинський Д.* Боротьба українського народу за волю і незалежність: Точний опис воєнних і політичних подій на українських землях за роки 1918–1920. – Вінніпег, 1920. – 160 с.; *Дорошенко Д.* Історія України. 1917–1923. – Мюнхен, 1966. – 600 с.; *Доценко О.* Зимовий похід (6. XII. 1919. – 5. V. 1920). – Варшава, 1932. – 240 с.; *Іванис В.* Симон Петлюра – президент України. 1879–1926. – Торонто. – Репр. вид. – Дрогобич, 1991. – 256 с.; *Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923.* – Нью-Йорк, 1968. – 399 с.; *Коваль Б.* Симон Петлюра в перспективі історії // *Ідеї і люди визвольних змагань 1917–1923.* – Нью-Йорк, 1968. – 276 с.; *Левченко С.* За волю і державу (Повість із визвольних змагань українського народу 1918–1920). – Лондон; Дарбі, 1966. – 494 с.; *Мазена І.* Огнева проба: Українська політика і стратегія в добу Зимового походу 1919–1920. – Прага: 1941. – 103 с.; *Його ж.* Україна в огні і бурі революції 1917–1921. – Т. 3. Польсько-український союз. кінець збройних змагань УНР. – Прага: 1943. – 234 с.; *Майстренко І.* Історія мого покоління. Спогади учасника революційних подій на Україні. – Едмонтон, 1985. – 416 с.; *Мартос Б.* Оскілко і Болбочан: спогади. – Мюнхен: Вид-во Белей, 1958. – 62 с.; *Михайлик Б. (Книш З.)* Варшавський договір в світлі

- націоналістичної критики. – Вінніпег, 1950. – 111 с.; *Мицюк О.* Доба Директорії УНР. Спомини і роздуми. – Львів, 1939. – 116 с.; *Мірчук П.* Українська державність 1917–1920. – Філадельфія, 1967. – 400 с.; Оборона Замостя Шостою Січовою Дивізією у 1920 р. – Торонто, 1956. – 32 с.; *Омельянович-Павленко М.* Зимовий похід. – Каліш: Укр. Воєн. істор. Тов-во, 1934. – 200 с.; *Palii V.* The Ukrainian-Polish Defensive Alliance 1919–1921. – Harward, 1948; *Левний П.* За волю та державність. Похід українських армій у запілля ворога з 5 грудня 1919 року по 5 травня 1920 року. – Кн. 1. – Станіславів, 1920. – 60 с.; *Петрів В.* Спомини з часів української революції (1917–1921): У 4 частинах. – Львів: Червона Калина, 1927. – Ч. 1. – 180 с.; – 1928. – Ч. 2. – 184 с.; 1930. – Ч. 3. – 164 с.; 1931. – Ч. 4. – 117 с.; *Прохода В. С.* Петлюра – вождь українського війська. – Варшава, 1936. – 48 с.; Його ж. Симон Петлюра. – Новий Ульм, 1968. – 52 с.; Його ж. Українська армія та головний отаман С. Петлюра. – Прага, 1930. – 40 с.; *Ріпецький С.* Українське Січове Стрілецтво: визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1956. – 476 с.; Його ж. Українсько-польський процес 1918–1923: перед світовим трибуналом. – Чикаго; Нью-Йорк, 1963. – 38 с.; *Рогозний Г.* Базар. – Чернівці, 1934. – 84 с.; *Сагайдачний П.* В його тіні. Симон Петлюра в історії українського народу. – Нью-Йорк: Укр. вид-во, 1951. – 64 с.; *Самовидець П.* Зимовий похід. Тридцять роковини 1919–1949: Політичний огляд. – Б. м., 1949. – 28 с.; Симон Петлюра державний муж: Збірник. – Нью-Йорк, 1957. – 192 с.; Симон Петлюра. Збірник науково-студійної конференції в Парижі (травень 1976 р.): статті, замітки, матеріали / Ред. В. Косик. – Мюнхен; Париж, 1980. – 240 с.; *Станимир О.* Моя участь у визвольних змаганнях 1917–1920. – Торонто: Вид-во Логос, 1966. – 192 с.; *Старовійт М.* У Листопадовому рейді. Спогади учасника. – Вінніпег: Канадський фермер, 1967. – 53 с.; *Стахів М.* Третя Советська республіка в Україні. – Нью-Йорк, 1968. – 244 с.; *Його ж.* Україна в добу Директорії УНР: У 7-ми т. – Торонто, 1962–1966. – (276+248+276+353+248+247+431) с.; *Степаненко М.* Борець за ідею української нації (Петлюріана). – Вашингтон-Філадельфія: Вид-во Україна, 1981. – 60 с.; *Стефанів З.* Українські Збройні Сили 1917–1921. Воєнно-історичний нарис.: У 3-х ч. – Ч. 1. – Коломия, 1935. – 123 с.; – Ч. 2. – Коломия, 1936. – 124 с.; – Ч. 3. – Коломия, 1937. – 128 с.; *Терлецький О.* Історія України від 1917 до найновіших часів. – Львів, 1936. – 112 с.; *Удовиченко О.* Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії війська УНР. – Нью-Йорк: Червона Калина. – Т. 2. Рік 1920. – 1982. – 230 с.; *Його ж.* Україна у війні за державність. Історія організації бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. – Вінніпег, 1954. – 179 с.; У 50-річчя Зимового походу Армії УНР. 36. – Нью-Йорк, 1973. – 280 с.; *Феденко М.* Минуло півстоліття: Зимовий похід Армії УНР 1919–1920 років. – Нью-Йорк; Джерсі-Сіті: Свобода, 1972. – 78 с.; *Чикаленко Л.* Уривки зі спогадів з років 1919–1920. – Нью-Йорк: Наша Батьківщина, 1963. – 168 с.; *Шандрук П.* Українська армія у боротьбі з Московщиною (18 жовтня – 21 листопада 1920 р.) // За державність. Матеріали до історії Українського війська. 36. 4. – Каліш, 1934. – С. 201–236; *Шанковський Л.* Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. – 319 с.; *Шаповал М.* Гетьманщина і Директорія. – Прага, 1923. – 186 с.; *Шелухін С.* Варшавський договір між поляками і С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. 2-ге вид. – Прага: Вид-во Нова Україна, 1926. – 40 с.; *Шкільник М.* Україна в боротьбі за державність в 1917–1921 роках: Спомини і роздуми. – Торонто: Пробоем, 1971. – 366 с.
- ⁶ Антисоветская интервенция и её крах 1917–1922. – Москва: Политиздат, 1987. – 208 с.; *Білан Ю.* Героїчна боротьба трудящих України проти внутрішньої контрреволюції та іноземних інтервентів у 1918–1920 роках. – К., 1957. – 48 с.; *Білодід І.* Українська РСР в період Громадянської війни 1917–1920 рр. – К.: Політична література, 1967. – 422 с.; *Будьонний С.* Ми йшли у бій за Україну. – К., 1958. – 62 с.; Великий Жовтень і Громадянська війна на Україні / Відповід. ред. Супруненко М. І. – К.: Наукова думка, 1973. – 255 с.; Великий Жовтень і Громадянська війна на Україні: Енциклопедичний довідник. – К., 1987. – 632 с.; *Гай Ю. І.* З ким і проти кого: Ганебний шлях петлюрівщини та її “спадкоємців”. – К.: Молодь, 1980. – 223 с.; *Гамрецький Ю., Тимченко Ж., Щусь О. и др.* Триумфальное шествие Советской власти на Украине. – К.: Наукова думка, 1987. – 439 с.; *Голинков Д. А.* Крушение антисоветского подполья в СССР: В 2-х кн. – М.: Политиздат, 1986. – (333+397) с.; *Голуб П.* Большевики и армия в трёх революциях. – М., 1977. – 320 с.; Гражданская война в СССР: В 2-х т. / Под. ред. Азовцева Н. И. – М.: Воениздат, 1980. – 367 с.; Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия / Глав. ред. С. Хромов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 703 с.; Гражданская война и иностранная интервенция в СССР: Энциклопедия. – М. – Л.: Сов.

- энциклопедия, 1987. – 720 с.; *Дубинський І.* Червоне козацтво / І. Дубинський, Г. Шевчук. – К.: Політіздат України, 1963; *История Украинской ССР: В 10-ти т.* – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 6: Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917–1920). – 655 с.; *Карпенко О.* Імперіалістична інтервенція на Україні. 1918–1920. – Львів, 1964. – 254 с.; *Кичий І.* Борьба за власть советов на Правобережной Украине. – Львов, 1986. – 151 с.; *Козельський Б.* Шлях зрадництва і авантур (Петлюрівське повстанство). – Харків: Держвидав України, 1927. – 148 с.; *Колісник М.* Відновлення і зміцнення Радянської влади на Україні. 1919–1920. – Харків: Вид-во ХГУ, 1958. – 204 с.; *Короливський С. М., Рубач М. А., Кичий І. В.* Борьба за власть Советов на Правобережной Украине. – Львов, 1986. – 487 с.; *Короливський С. М., Рубач М. А., Супруненко Н. І.* Победа Советской власти на Украине. – М.: Наука, 1967. – 579 с.; *Кулик І.* Провал польського плану в 1920 році. – К., 1940. – 43 с.; *Курас І.* Борьба за власть Советов на Правобережной Украине. – К., 1978. – 312 с.; *Лихолат А. В.* Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине. – К.: Госполитиздат, 1949. – 216 с.; *Його ж.* Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917–1922 рр.). – К.: Держполітвидав, 1955. – 633 с.; *Маймескулов Л. М., Тогожин А. І.* Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918–1922). – Харьков: Изд-во при Харьк. ун-те, 1971. – 251 с.; *Ольшанский П. Н.* Рижский мир. Из истории борьбы Советского правительства за установление мирных отношений с Польшей (конец 1918 – март 1921 гг.). – М., 1969; *Рыбалко И.* Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине. – Харьков, 1962. – 186 с.; *Супруненко Н. І.* Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920). – М.: Наука, 1966. – 455 с.; *Тютюнник Ю.* З поляками проти України. – Харків: Державне вид-во України, 1924. – 103 с.; Українська РСР в період громадянської війни 1917–1920. – К.: 1970. – Т. 3. – 407 с.
- ⁷ *Кульчицький С. В. та ін.* Історія України: Підруч. для 10 кл. серед. шк. / С. В. Кульчицький, М. В. Коваль, Ю. Г. Лебедева. – К.: Освіта, 1998. – С. 113.
- ⁸ *Симон Петлюра.* Статті, листи, документи / Упорядник В. Сергійчук. – Т. 3. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – 616 с.; *Сергійчук В.* Українська соборність: Відродження українства у 1917–1920 роках. – К.: 1999. – 412 с.
- ⁹ *Савченко В. А.* Симон Петлюра / Худож.-оформитель Л. Д. Киркач-Осипова. – Харьков: Фолио, 2006. – 415 с.; *Його ж.* Авантюристы гражданской войны. Историческое исследование. – Харьков, 2000. – 368 с.
- ¹⁰ *Савченко В. А.* Симон Петлюра... – С. 357.
- ¹¹ *Дорошенко-Товмацький Б.* Симон Петлюра. Життя і діяльність. – К., 2005. – 608 с.
- ¹² *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – К.: 1993. – 413 с.; *Рубльов О. С., Реєнт О. П.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. – К., 1999. – 320 с.; та ін.
- ¹³ *Литвин М. В.* Україна: доба війн і революцій (1914–1920). – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2003. – С. 328, 334.
- ¹⁴ *Задунайський В.* Структура Армії УНР доби Директорії. – Донецьк, 1994. – 25 с.; *Якимович Б.* Збройні сили України: нарис історії. – Львів, 1996. – С. 132–148; *Сідак В.* Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії). – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1998. – 320 с.; та ін.
- ¹⁵ *Гудь Б., Голубко В.* Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. – Львів: 1998. – 67 с.
- ¹⁶ *Гудь Б.* Українсько-польська військово-політична співпраця у 1917–1921 рр.: генеза, результати, уроки // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / Pod red. Stefana Kozaka.* – Warszawa, 1996. – № 3. – S. 120–135; *Його ж.* Загибель Аркадії: Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів XIX – першої половини XX століття: Монографія. – Львів: НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича та ін., 2008. – 447 с.; *Голубко В.* Останній шанс: Другий Зимовий похід Армії УНР 1921 р. // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / Pod red. Stefana Kozaka.* – Warszawa, 1996. – № 3. – S. 161–169; *Його ж.* Питання військової доктрини УНР у практичній діяльності та теоретичній спадщині С. Петлюри // *Ефективність державного управління.* Зб. наук. праць. – Вип. 1–2. – Львів, 2002. – С. 137–142; *Його ж.* Польсько-радянська війна 1920 р. в оцінках західноукраїнських політиків // *Наукові зошити історичного*

- факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових паць. – Львів, 2003. – № 5-6. – С. 177–187.
- ¹⁷ Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння... – С. 45.
- ¹⁸ Колянчук О, Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 285 с.
- ¹⁹ Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Наукове видання. – К.: Темпора, 2007. – 536 с.; *Його ж.* Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. – Ч. 1. Біографічно-довідкова. – К., 1995. – 258 с.
- ²⁰ Голубко В. Є. Українська військова еліта в національному державотворенні 1917–1921 рр.// Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / Упорядник Олексій Сухий. – Львів: Видавництво “Піраміда”, 2004. – С. 279–293.
- ²¹ Верига В. Визвольні змагання в Україні (1914–1923): У 2-х т. – Львів: Вид-во Отців Василян “Месіонер”, 1998. – (524+502) с.
- ²² *Його ж.* Листопадовий рейд. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1995. – 189 с.
- ²³ *Його ж.* Визвольні змагання... – Т. 2. – С. 206.
- ²⁴ Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. – К., Видавництво “Генеза”, 2000. – С. 155.
- ²⁵ Литвин С. Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела: Монографія. – К.: “Аквілон-Прес”, 2000. – 464 с.; *Його ж.* Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – 640 с.; іл.
- ²⁶ Литвин С. Постать Симона Петлюри: дискусійні оцінки в українській історіографії // Збірник наукових праць Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 1999. – С. 171–197; *Його ж.* Війна 1920 року в українській історіографії / Наукові записки з української історії Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту. – Вип. IX. – 2000. – С. 147–154.
- ²⁷ *Його ж.* Суд історії... – С. 374.
- ²⁸ Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – С. 453.
- ²⁹ Солдатенко В. Українська революція. Концепція та історіографія. – К., 1997. – 412 с.; *Його ж.* Українська революція. Істор. нарис. – К.: Либідь, 1999. – 975 с.
- ³⁰ Литвин С. Суд історії... – С. 369.
- ³¹ Солдатенко В. Ф. Новітні тенденції й актуальні проблеми... – С. 83.
- ³² Литвин С. Суд історії... – С. 399.
- ³³ Гетьманчук М. П. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. – Львів: “Світ”, 1998. – С. 309; *Його ж.* Перша світова війна та її вплив на розв’язання українського питання в ході польсько-радянської війни // Військово-науковий вісник. – Вип. 7. – Львів: ЛВІ, 2005. – С. 17–36.
- ³⁴ Срібняк І. В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.). – К.: КДЛУ, 2000. – 280 с.; *Його ж.* Обеззброєна, але не скорена: Інтернована Армія УНР в таборах Польщі і Румунії (1921–1924 рр.). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 129 с.
- ³⁵ Срібняк І. В. Українці на чужині... – С. 150.
- ³⁶ Kolańczuk A. Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920–1939. – Kalisz; Przemysł; Lwów, 1995; *Його ж.* Українська військова еміграція у Польщі. 1920–1939. – Львів, 2000. – 278 с.
- ³⁷ Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії. Ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.). – К., 1999. – 352 с.
- ³⁸ Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Wyd. 2 uzupełnione i poprawione. – Toruń, 1999.
- ³⁹ Кривизюк Л. П. Вишкіл та виховна робота в українських військах періоду визвольних змагань 1917–1920 рр. Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. – Львів, 2001. – 20 с.
- ⁴⁰ Слюсаренко П. М. Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.). Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. – Київ, 2006. – 20 с.

- ⁴¹ *Плазова Т. І.* Український Партизансько-Повстанський Штаб та його участь в організації антибільшовицької боротьби в Україні (1920–1921). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Рукопис. – Львів, 2005. – 187 арк.
- ⁴² *Мина Ж. В.* Збройні сили Директорії УНР та їх боротьба за державну незалежність України (листопад 1918 р. – листопад 1920 р.). Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. – Львів, 2008. – 20 с.
- ⁴³ *Харук А. І.* Військово-повітряні сили України в 1917–1920 рр. Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. – Львів, 2000. – 20 с.
- ⁴⁴ *Варгатиюк С.* Зовнішня політика Директорії УНР. Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. – К., 2006. – 17 с.
- ⁴⁵ *Кривизюк Л. П.* Вишкіл та виховна робота... – С. 16.
- ⁴⁶ *Слюсаренко П.* Армія Української Народної Республіки у російсько-польській війні 1920 року // Зб. наук. праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України. – 2002. – № 6 (31). – С. 50–57; Його ж. Дієва армія Української Народної Республіки в Першому Зимовому поході // Воєнна історія. – 2002. – № 5–6. – С. 94–99; Його ж. Українська 3-я Залізна стрілецька дивізія в російсько-польській війні 1920 р. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2003. – № 5 (24). – С. 189–195; Його ж. Бойовий шлях 6-ї сичової стрілецької дивізії часів російсько-польської війни 1920 р. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2004. – № 2 (26). – С. 190–196; та ін.
- ⁴⁷ *Слюсаренко П. М.* Армія Української Народної Республіки... – С. 14.
- ⁴⁸ Там само. – С. 15.
- ⁴⁹ *Рудь М. С.* Армія Української Народної Республіки напередодні та на початковому етапі польсько-радянської війни (грудень 1919 – травень 1920 рр.) // Держава і Армія. – Львів: Видавництво ЛНУ “Львівська політехніка”, 2006. [Вісник національного університету “Львівська політехніка”. – № 571]. – С. 293–301.
- ⁵⁰ *Мина Ж. В.* Збройні сили Директорії УНР... – С. 16.
- ⁵¹ *Плазова Т. І.* Український Партизансько-Повстанський Штаб... – Арк. 53–54.
- ⁵² *Ковальчук М. А.* Симон Петлюра та військова опозиція в армії УНР у 1920–1921 рр. // Укр. істор. журнал. – 2005. – № 1 (460). – С. 97–108.
- ⁵³ *Kutrzeba N.* Wyprawa Kijowska 1920 roku. – Warszawa, 1988; *Wandycz P.* Soviet-Polish Relations 1917–1921. – Cambridge, Mass, 1969; *Deruga A.* Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918–1919). – Warszawa, 1969; *Juzwenko A.* Polska a “biała” Rosja (od listopada 1918 do kwietnia 1920 r.). – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1973; *Lewandowski K.* Imperializm słabości. Kształtowanie się koncepcji wschodniej piłsudczyków 1921–1926. – Warszawa, 1967; *Krzeczunowicz K.* Ostatnia kampania konna. Działania jazdy polskiej przeciw Armii konnej Budionnogo w 1920 roku. – Londyn, 1971; *Mikulicz S.* Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1971; *Skibiński F.* Ulańska młodość 1917–1939. – Warszawa, 1989; *Pawlak J.* Polskie eskadry w latach 1918–1939. – Warszawa, 1989; та ін.
- ⁵⁴ *Koko E.* Sojusz Piłsudski-Petlura w polskiej historiografii // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / Pod red. Stefana Kozaka. – Warszawa, 1996. – № 3. – S. 311.
- ⁵⁵ *Ejsud.* Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 w historiografii wydawanej w Polsce po 1945 r. // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / Pod red. Stefana Kozaka. – Warszawa, 1994. – № 2. – S. 107.
- ⁵⁶ *Polska i Ukraina. Sousz 1920 roku i jego następstwa / Red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. – Toruń, 1997. – 564 s.*
- ⁵⁷ *Związek Radziecki wobec krajów Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1920–1991 / Pod red. J. Dieca i A. Tyszkiewicza. – Kraków, 2004.*
- ⁵⁸ *Kozak S.* Czy Polacy i Ukraińcy sprostają wyzwaniu współczesności? Zamiast wstępu // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / Pod red. Stefana Kozaka. – Warszawa, 1996. – № 3. – S. 8.
- ⁵⁹ *Koko E.* Sojusz Piłsudski–Petlura... – S. 305–314.
- ⁶⁰ *Skaradziński B.* Polskie lata 1919–1920. T. 2: Sąd Boży. – Warszawa: Volumen, 1993. – 453 s.
- ⁶¹ *Czubiński A.* Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918–1921. – Opole, 1993.
- ⁶² *Krząstek T.* Wojna polsko-rosyjska 1919–1920. – Warszawa, 1995.
- ⁶³ *Boruta M.* Polacy o i dla niepodległości wschodnich sąsiadów Rzeczypospolitej. – Kraków, 1995.
- ⁶⁴ *Karpus Z.* Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 r. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w latach 1919–1920. – Toruń, 1999; *Ejsud.* Wschodni sojusznicy Polski w

- okresie wojny polsko-sowieckiej 1920 roku // Polska polityka wschodnia w XX wieku: studia / pod red. M. Wojciechowskiego, Z. Karpusa. – Włocławek; Toruń: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, 2004. – S. 39–47; *Ejsud*. Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920 // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa / red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń: UMK, 1997. – S. 235–246; *Wojciechowski M., Karpus Z.* Polska polityka wschodnia w XX wieku: studia / pod red. M. Wojciechowskiego, Z. Karpusa. – Włocławek; Toruń: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2004. – 254 s.
- ⁶⁵ *Klimecki M.* Galicyjska Socjalistyczna Republika Rad. Okupacja Małopolski (Galicji) Wschodniej przez Armię Czerwoną w 1920 roku. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2006. – 229 s.; *Ejsud*. Od wojny do sojuszu. Polityczne i wojskowe stosunki polsko-ukraińskie w latach 1919–1920 // Od Żołkiewskiego i Kosińskiego do Piłsudskiego i Petlury. Z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVI do XX wieku. – Warszawa, 2000. – S. 178–190.
- ⁶⁶ *Krotofil M.* Ukraińska Armia Halicka: organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej. – Toruń, 2002. – 225 s.
- ⁶⁷ *Legieć J.* Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej 1920 roku. – Toruń, 2002. – S. 201.
- ⁶⁸ *Wrzosek M.* Militarne szanse sojuszu polsko-ukraińskiego w latach 1919–1920 i ich zaprzepaszczenie. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* / Pod red. Stefana Kozaka. – Warszawa, 1996. – № 3. – S. 149; *Legieć J.* Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej... – S. 104.
- ⁶⁹ *Legieć J.* Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej... – S. 105.
- ⁷⁰ *Bruski J.J.* Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). – Kraków: Arkana, 2000. – 600 s.
- ⁷¹ *Литвин М., Науменко К.* Історія ЗУНР. – Львів: 1995.
- ⁷² *Bruski J.J.* Petlurowcy... – S. 167–169.
- ⁷³ *Suleja W.* Józef Piłsudski. – Warszawa, 1995.
- ⁷⁴ *Legieć J.* Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej... – S. 127–128.
- ⁷⁵ *Potocki R.* Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939). – Lublin, 1999.
- ⁷⁶ *Зашикільняк Л.* Заключення // Українська історіографія XX і XXI століть... – С. 398.

***Roman Lavrets'kyi. THE UKRAINIAN–POLISH–BOLSHEVIK WAR OF 1920
IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN AND POLISH HISTORIOGRAPHY***

The article analyzes the evaluation by the contemporary Ukrainian and Polish historians of the Ukrainian national liberation struggle of 1917–1921, in particular – the Ukrainian–Polish–Bolshevik War of 1920.

Key words: *historiography, political history, the Treaty of Warsaw.*